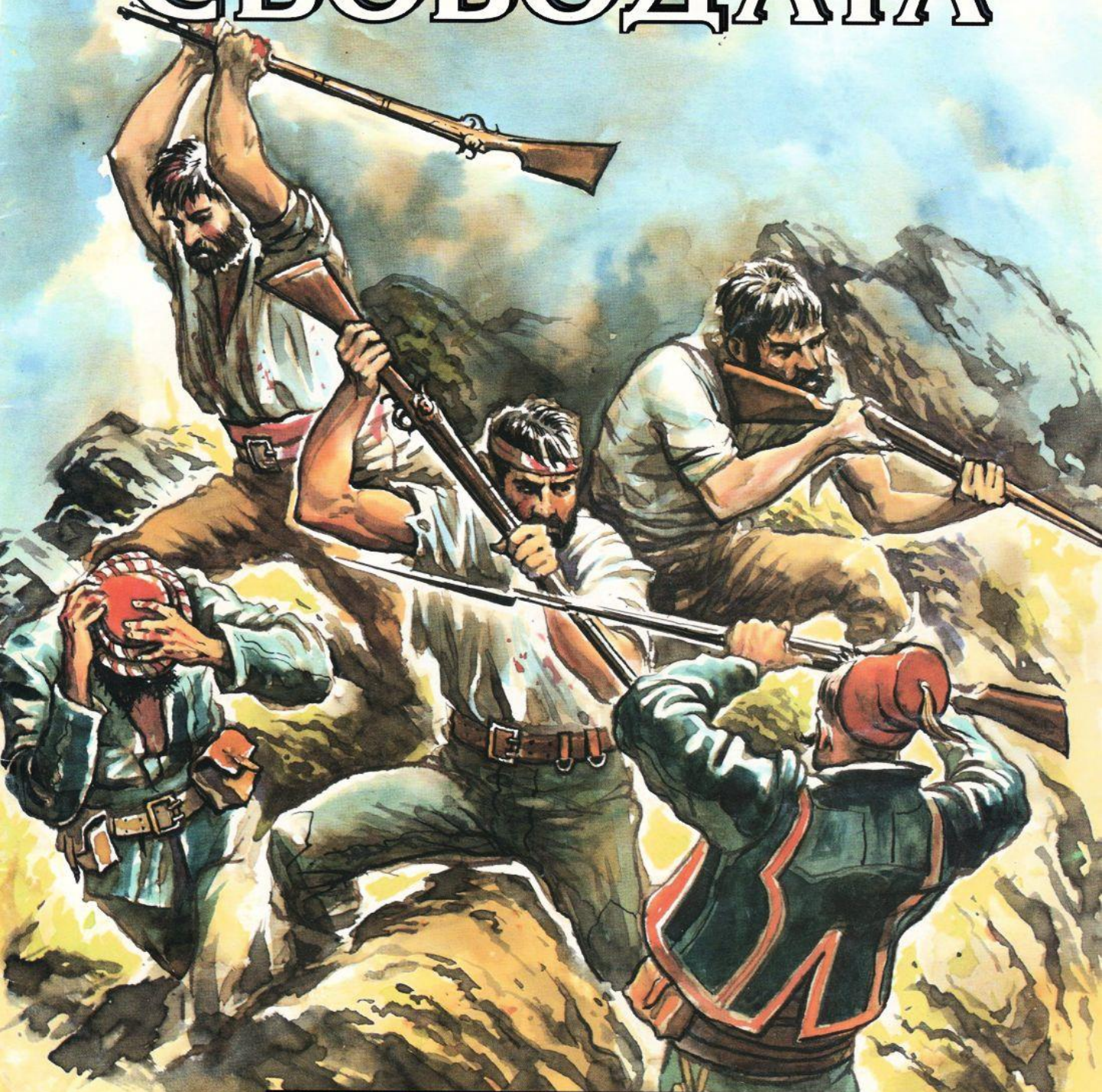

ОДОБРЕНА ОТ МОН
ДЕТСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ
БЪЛГАРИЯ

ПЪТЯТ КЪМ
СВОБОДАТА

Златното пате

ДЕТСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ БЪЛГАРИЯ

КНИЖКА ДЕСЕТА
част втора

ПЪТЯТ КЪМ СВОБОДАТА

СВОБОДАТА

1875 г. – 1908 г.

Текст
Огнян Халембаков
Галина Златина

Илюстрации
Веселин Праматаров

ОТ ТАЗИ КНИЖКА ЩЕ НАУЧИТЕ

Защо българите отново се надигнали срещу Империята на полумесеца и започнали да готвят въстание

Къде подготовката за въстанието била най-добра

Как черешовите топчета на българите трябвало да съперничат на германските метални оръдия "Круп", с които била въоръжена турската армия

Кой намерил най-впечатляващия начин да съобщи на света за въстанието и с това попречил на Турция да го потули

Кое накарало хората от цял свят да се обявят в защита на изстрадалия български народ

С какви войски и оръжия започнала Русия войната

Кога България станала най-после независима държава

Ще научите още как се правили черешовите топчета, как била създадена първата българска Войска, как гълъбите носели важни български съобщения, с какво са стреляли войниците преди 120 години и много други интересни неща.

ИК Златното пѐте

София

МЕЖДУНАРОДНАТА ОБСТАНОВКА

От Времето на Кримската Война през 1853 г., която установила определен ред на Балканите и наложила тежки ограничения на Русия, изминали 20 години. За това Време в Европа настъпили промени и тези отдалечени събития се оказали неочаквано важни за поробените балкански народи.

Постепенно нараснало Влиянието на Германия. В няколко Войни с Дания, Австро-Унгария и Франция тя успяла да обедини все повече германски земи.

Франция и Австро-Унгария били твърде омаломощени от тези Войни, а в това Време Русия се опитвала да отхвърли ограниченията, които те ѝ наложили след Кримската Война. Германия пък се нуждаела от поддръжката на Русия във Войната си срещу Франция. Затова подклаждала стремежа ѝ да промени ситуацията на Балканите в своя полза и руските кораби да получат право за преминаване през Босфора.

Нарастващото Влияние на Русия и Германия и отслабването на Франция и Австро-Унгария променило съотношението на силите в Европа и дало нов тласък на освободителните борби на балканските народи. Сърбия открито започнала да се готви за Война с Турция, на която все още била Васал.

АПРИЛСКОТО ВЪСТАНИЕ ПЛАНЪТ

Несполучливото Старозагорско въстание от 1875 г. предизвикало остри противоречия между членовете на БРЦК в Букурещ. В същото време пристигащите от България революционни дейци уверявали, че борческият дух в страната е много висок и трябва незабавно да се подготви ново въстание. Недоверието, с което били посрещнати в Букурещ, ги накарало да се преместят в Гюргево. Къщата, наета за тях от заможни българи, нарекли "казарма" и там се заели да обмислят плана на въстанието. Така бил създаден Гюргевският централен революционен комитет. Никой от предишния БРЦК не бил поканен, дори и Христо Ботев. От съображения за сигурност протоколи от заседанията не се водели.

Повече от месец Панайот Волов, Стефан Стамболов, Никола Обретенов, Георги Бенковски и други революционни дейци съставяли план на въстанието, като внимателно омисляли положението в страната. Колко са запазените комитети, създадени от Левски; къде има турски гарнизони*; как да се организира въстаническа армия с десетници и стотници; кои български офицери на руска, сръбска и румънска служба могат да бъдат повикани; как да се набави трайна храна и достатъчно оръжие.

След бурни обсъждания успели да съставят подробна програма за дейността си. Разделили страната на четири революционни окръга—Търновски, Сливенски, Врачански и Пловдивски. Определили за всеки окръг по един главен апостол и двама помощници. За да покажат на хората, че връщане назад няма, водачите на въстанието трябвало да подпалят собствените си домове.

Те съзнавали, че българските въстаници не могат да имат успех в преките сражения с турската войска. Султанът модернизирал армията, строял крепости, набавял ново оръжие, заселил многобройно турско население в българските земи. Затова жителите на въстаналите села и градове трябвало с достатъчно храна и оръжие да се съберат в укрепени планински лагери. Това щяла да бъде свободна територия с въстаническа власт. Там турската артилерия и

Зимата на 1876 година била толкова студена, че Дунав замръзнал и корабоплаването спряло. Голямата водна преграда обикновено помагала на Османската империя да охранява границата с малко на брой военни постове. През януари обаче можело незабелязано да се премине по дебелия лед. Апостолиите на четирите революционни окръга точно така влезли в българските земи и се отправили към своите райони.

„АКО ИЗПУСНЕМ ТОЗИ СЛУЧАЙ, НИЕ СМЕ ЗАГУБЕНИ!“

Този призив бил водещ през 1875 г., когато българите усетили промяната в Европа и кризата, обхванала Османската империя. Турция се превърнала в най-големия дължник на западните си покровители заради помощта, която ѝ оказали в Кримската война. Те започнали настойчиво да си искат заемите, но хазната отдавна била празна. А султанът молел за нови заеми, увеличавал старите данъци и въвеждал нови.

Най-силно от това страдали българските **селяни**. Откупвачите на десетъка събирали в натура повече от половината им реколта, а трябвало да плащат и военен данък, и данък за имотите си. Зимата на 1874 година се случила много лоша, а последвалото сухо и горещо лято съсипало посевите. Черкези и татари плякосвали реколтата безнаказано.

В градовете **занаятчиите** не били по-добре. Безсилни да се справят с конкуренцията на западните

стоки, хиляди семейства затваряли своите работилници и много занаяти западнали.

Българските **интелигенти** също усетили върху гърба си ударите на кризата. След дългите години учение можели да станат най-много даскали с мизерна заплата. Така икономическата криза изострила желанието на всички слоеве от българското общество за бунт. Изключение правела само по-голямата част от чорбаджиите, които били доволни от своето положение.

Желанието на българите за борба се усилвало и от събитията в съседните земи. През 1874 г. избухнало въстание в Босна и Херцеговина.

„Остава само едно – писал тогава Ботев – да граснем кибрита и под светлината на огъня да нагазим в кървавата революция, която е единственият път за нашето спасение.“

конница трудно можели да маневрират. Подпалването на големи градове като Пловдив, Одрин и други, взривяването на мостове и железопътни линии щяло да окуражи българите и да разстрои турската държавна машина. През пролетта Сърбия щяла да обяви война на Турция и заедно с въстаналите български райони щял да се образува широк фронт. А такъв огромен конфликт на Балканите би принудил и западните държави, и Русия да се намесят. Революционерите в Гюргево решили, че най-подходящият момент за вдигане на въстание е началото на май. Но останало допълнително да уточнят дали датата да е 1 или 11.

На 25 декември* обсъжданията приключили и комитетът се саморазпуснал. Това лишило бъдещото въстание от ръководен център. Само трима останали в Румъния, но не като ръководители, а само за връзка между окръзите и за да подпомагат дейността им. Водеща роля трябвало да имат търновските апостоли, но всъщност те не се месели и не контролирали работата на другите.

Революционните окръзи обхващали земите от двете страни на Стара планина, където комитетската мрежа на Левски била най-здрава. Големи области, населени с българи, останали извън начертания план. Обмисленият в Гюргево пети революционен окръг в Софийско и Кюстендилско не бил създаден. Но апостолите от IV революционен окръг се постарали, доколкото могли, да разширят дейността си и в югозападна посока.

ПОДГОТОВКАТА

Като се възползвали от замръзналия Дунав, през януари 1876 г. повечето апостоли преминали в България. До времето, определено за въстанието, оставали по-малко от четири месеца.

В **Търновския революционен окръг**, наречен първи, апостолите Стефан Стамболов и Георги Измирлиев били посрещнати с голям ентузиазъм от населението. Събрали пари, с които било купено и пренесено оръжие от Румъния. Поправяли стари пушки, леели куршуми и направили два дървени топа. В помощ на апостолите били редица патриоти като Бачо Киро, Цанко Дюстабанов, Поп Харитон и много други. Върху въстаниците от този окръг падала задачата да

СХЕМА НА РЕВОЛЮЦИОННИТЕ ОКРЪЗИ

Стоян Заимов
Никола Славков
Никола Обретенов
Георги Апостолюв

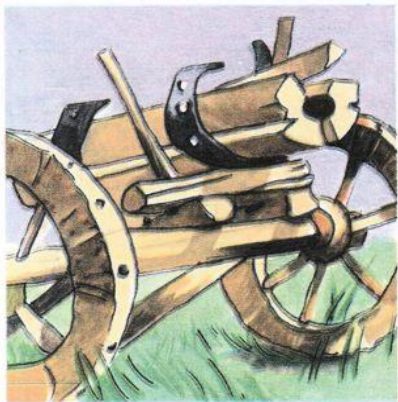
Стефан Стамболов
Георги Измирлиев
Христо Караминков

Панайот Волов
Георги Бенковски
Георги Икономов
Захари Стоянов

Иларион Драгостинов
Георги Обретенов
Стоил Войвода

Черешовите топчета не оправдали очакванията. След един-два изстрела дулата им се пръсвали на парчета.

„Ботушарският еснаф отдавна бе престанал да работи кундури (обувки) с високи токове, мода по него време. Майсторите съзакляници заедно с чирачетата и калфите приготвяха чанти, цървули, паласки* и други бунтовнически принадлежности. Някои правеха даже фишеци* и лееха куршуми, старите баби месеха и печеха сухари, с една реч – деятелност кипеше навсякъде.“

Захари Стоянов
Из „Записки по българските
Въстания“

завладеят старопланинските проходи, за да спрат навлизането на турски войски в Северна България. Но било решено Добруджа да не въстава, защото там имало много военни гарнизони и турски села. Само една чета трябвало с бързи действия да разстройва турския тил. За 25 април насрочили събрание на делегати от всички селища, на което да обсъдят постигнатото, да уточнят последните приготовления и датата на въстанието.

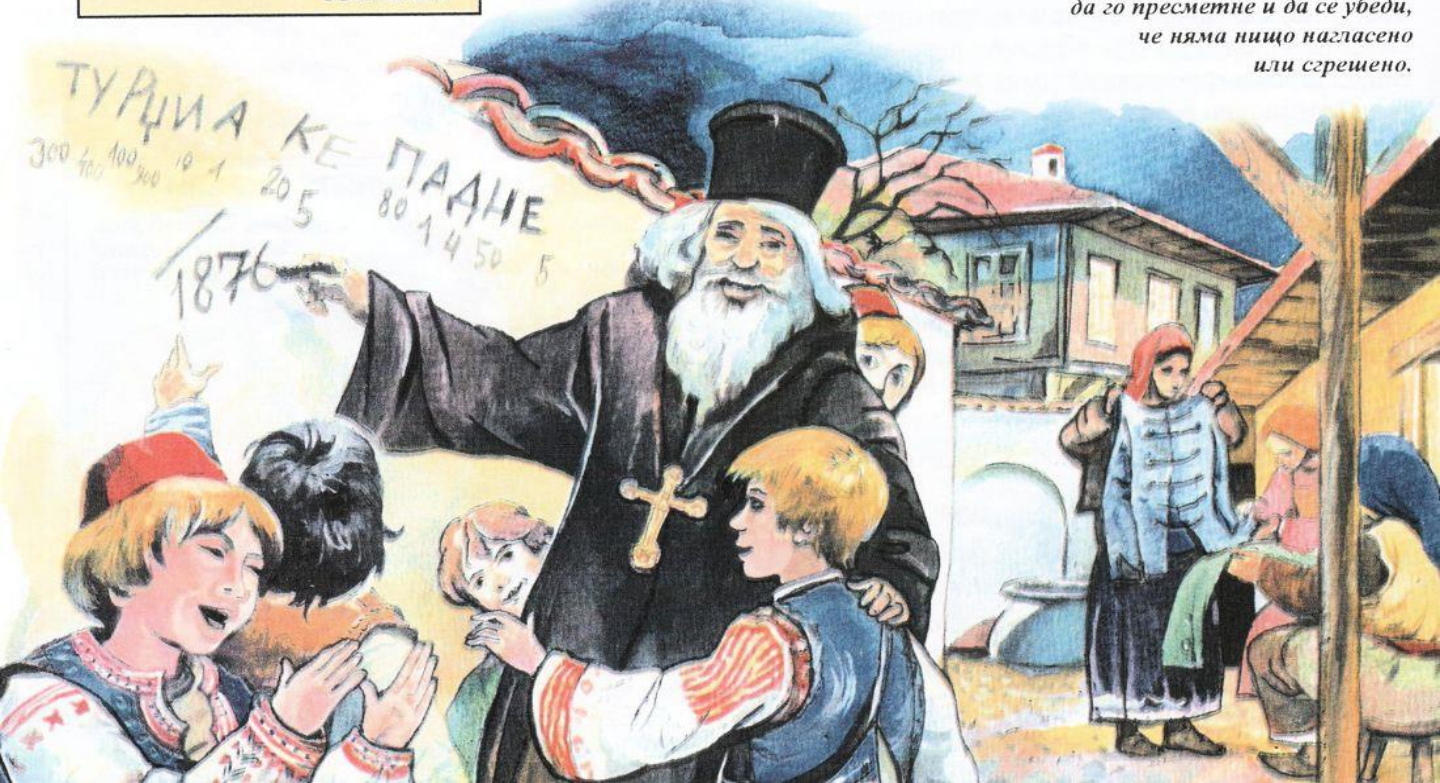
В Сливенския революционен окръг присъствието на турска войска обезкуражавало местните революционни дейци. Те не подкрепили плановете на апостолите Иларион Драгостинов и Стоил войвода да подготвят народа за всеобщо въстание, а възложили на Стоил войвода да организира укрепен лагер в планината. В него складирали храни и оръжие за четите, които се очаквало да излязат в уреченото време. Това отново било отстъпление от идеите на Левски за всенародно въстание и връщане към четническата тактика.

Във Врачанския революционен окръг подготовката също била слаба. Населението по тези места още било наплашено от турските издевателства след арабаконашкия обир на Димитър Общи през 1872 г. и от силната турска войска в града. Дейността на главния апостол Стоян Заимов била затруднена и от множество провали. Много от неговите помощници трябвало да избягат в Румъния и той останал сам. Заел се да организира чети. С продадени в Румъния стоки помощниците му осигурили пари за оръжие. Но засилената турска охрана по Дунав им попречила да го пренесат. С него по-късно въоръжили четата на Ботев.

Занаятчиите от месеци не се занимават със селскостопански сечива, а правят оръжия. Селският поп показва на децата вълшебното предсказание.

Всяка буква от азбуката означавала и точно определена цифра. Когато се съберат цифрите на изречението “Турция ке падне”,

се получава 1876. Всеки можел сам да го пресметне и да се убеди, че няма нищо нагласено или сгрешено.

ПЛОВДИВСКИ РЕВОЛЮЦИОНЕН ОКРЪГ

В него работата около предстоящото въстание вървяла най-добре. Още с пристигането си главният апостол Волов и помощникът му Бенковски започнали трескава дейност. Обикаляли градове и села, създавали комитети. Не останало място, където да не било хвърлено семето на бунта. Революционното опиянение обхванало целия народ в този район. Читалищата се превръщали в място за агитация, църквите – в складове за оръжие, а в занаятчийските работилници тайно изработвали и ремонтирали оръжие.

Незнайно кой успял да изчисли, че в изречението "Турция ке падне" буквите, които означавали и цифри, образуват числото 1876. Това тълкуване се разпространявало навсякъде и изглеждало като божие знамение.

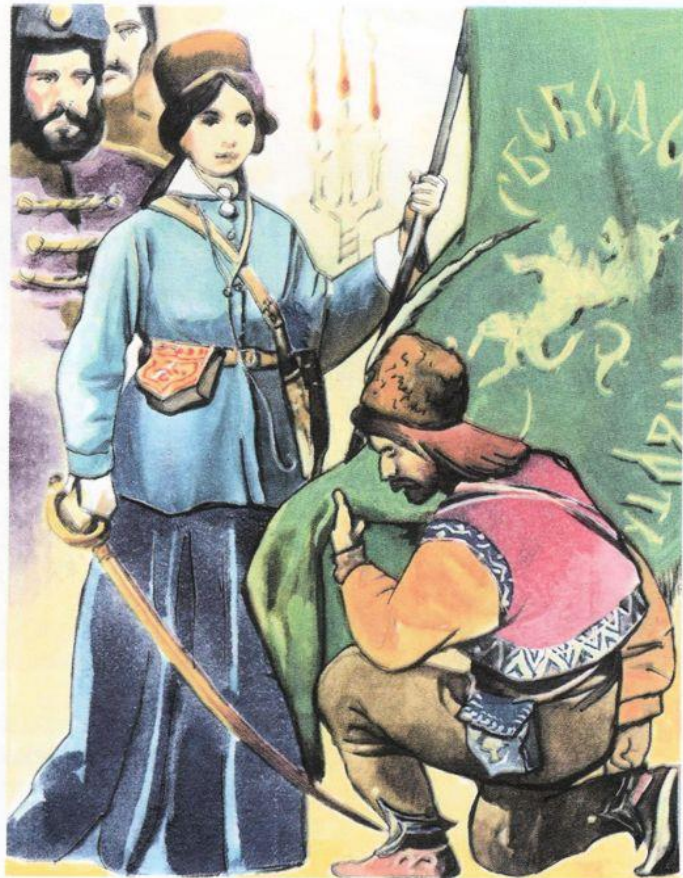
Сърце и душа на подготовката бил Георги Бенковски. Той бил толкова активен и решителен, че Панайот Волов, без да го обявява, му отстъпил водачеството. Бенковски изградил стегната революционна организация, която на практика управлявала средногорския район. По-лесно било човек да премине през селата, снабден с документ от някой революционен комитет, отколкото, ако покаже тескере* на Негово Величество султана.

В революционните комитети влизали подобрани хора, доказали своята преданост към народното дело. Според инструкциите, те не трябвало да включват повече от 10 души, за да се запази тайната. Със същата цел била въведена и тайна поща, която разнасяли специални куриери. Писмата често се пишели с особени мастила, които само посветени в делото могли да разчетат. Революционните комитети разполагали с тайна полиция, която следяла съмнителни хора, охранявала тайни събрания, събирала сведения.

Основна грижа на Бенковски била набавянето на оръжие. По негово нареждане бил направен точен списък на екипировката за всеки въстаник. Оръжието, особено модерното, било недостатъчно. Снабдяването с него ставало много трудно, тъй като турската власт отдавна следяла то да не се продава на българското население. Затова революционните комитети събирали пари за доставка от чужбина. Старите ловджийски пушки се почиствали и поправяли, а занаятчиите изработвали ножове, саби, ятагани и брадви, шиели униформи. Олово за куршумите и барут контрабандно* им продавали самите турци, макар и да се досещали за какво им трябва.

За по-лесно управление въстаническата войска била разделена на групи по десет, сто и хиляда човека, като на всяка група бил определен началник. Бил създаден и конен отряд, подчинен на Бенковски, наречен "хвърковата чета".

Бенковски добре разбирал, че с малкото огнестрелно оръжие, с което разполагали въстаниците, ще бъде трудно да се води истинска битка срещу въоръжените с модерно оръжие турци. Затова наредил около селата да се направят окопи и така от самото начало възприел отбранителна тактика.

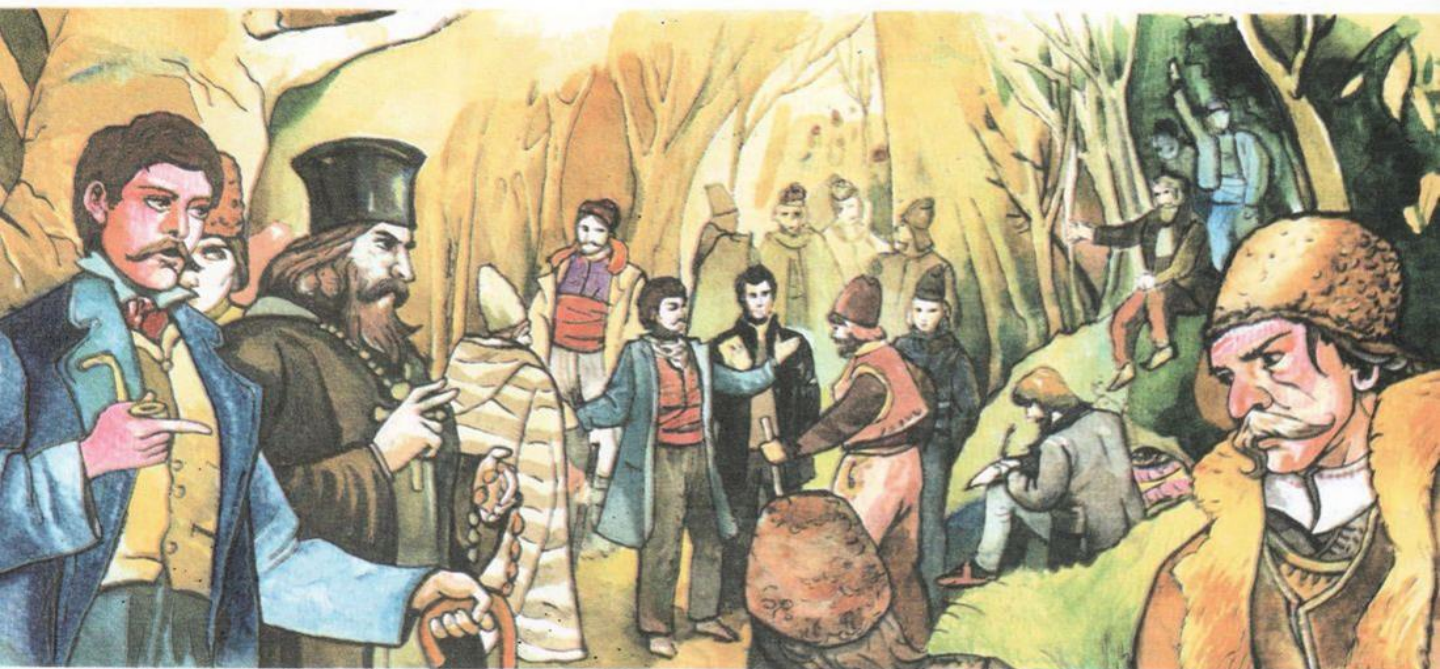

Въстаникът полага клетва пред знамето, ушито от панагюрската учителка Райна Попгеоргиева: "Заклевам се в името на всемогъщия Бог, че за слава на народа си и за честта на православната ни вяра ще забия петстотингодишния ръждясал български нож в гърдите на келявия султан. Ако престъпна клетвата си, да бъде проклет от целия български род и да ме постигне най-тежкото наказание."

След освещаване на знамето в Панагюрище, то с тържествено шествие било пренесено през целия град. Носела го Райна Попгеоргиева. Въстаниците виждали в нея възраждането на българското Величие и я нарекли Райна Княгиня.

След разгрома тя е заловена и хвърлена в турски затвор. Освободена е след четири месеца благодарение разследването на анкетна комисия за турските зверства. Замъква за Русия, където учи медицина. Умира през 1917 г. на 61 години, дочакала и освобождението на родината си, и обявяването на ръждясалата й независимост.

На северозапад от Панагюрище под връх Лисец в Средна гора се събрали пратениците на революционните комитети от Четвърти революционен окръг. Те за първи път се срещнали очи в очи. Всеки усетил твърдата решимост на другите и могъл да се убеди, че делото наистина е всенародно и наистина този път е обмислено и подготвено така, че да извоюва толкова жадуваната свобода. От тук нататък оставало само едно - да се развее знамето в уречения ден.

ОБОРИЩЕ

На южния склон на Средна гора между Панагюрище и село Мечка се намира местността Оборище. Само една-две пътечки водели до закътаната, оградена с вековни буки поляна. В този, създаден от природата "обор", местното население криело добитъка си от кърджалийските банди. На 14 април там се събрали 64 делегати от 55 селища на Четвърти революционен окръг. Те били с различни професии: селяни, учители, свещеници, занаятчии. Делегатите положили клетва, че ще умрат за делото на свободата. На всички било ясно – въстание ще има. Но на Оборище трябвало да уточнят докъде е стигнала подготовката и кога ще избухне.

Бенковски поискал делегатите да гласуват пълномощия за ръководене на въстанието. Това означавало апостолите да имат право да го обявят, да назначават войводи, да издават заповеди. Започнали разгорещени спорове, защото Левски ги учел на демокрация и колективно вземане на решенията. Мнозина се страхували да дадат цялата власт в ръцете на няколко човека и да изпълняват техните заповеди, без да имат право да преценяват дали са разумни или не. Но Волон ги убедил, че, за да успее, въстанието трябва да се ръководи от едно място, и всички подписали пълномощията. За главен войвода бил избран Георги Бенковски, а за център – Панагюрище. Специална комисия трябвало да изработи конкретен план на въстанието. Решено било то да избухне на 1 май. В случай, че турската власт предприеме арести, то можело да започне и по-рано. Като взели тези съдбоносни решения, делегатите от Оборище закрили заседанието. Наближавал великият ден за разплата и всички бързали трескаво да довършат подготовката по родните си места.

Но един от тях – Ненко Терзийски от село Балдево, не бързал за дома си. Вместо при своите съселяни, предателят отишъл при пловдивския Азис паша и му издал всичко. Турската власт веднага взела мерки. За Копривщица и Панагюрище тръгнали жандармерийски* поделения да арестуват водачите. Въстанието било заплашено от провал още преди да избухне.

СПИСЪК НА ЕКПИРОВКАТА

Пушка, нож, кама или сабя, пищови или револвер, фишеци* за пушката – 300, фишеци за пищовите – 150, 50 грама* суров барут, паласка* за фишеците, 50 грама сладък мехлем*, тифтук* (от ленено платно), 50 грама восък, 2 оки* сухари, съг за вода (кратунка или тенеке), два чифта цървули, два чифта навуца, котки* за цървулите, риза и гащи по два чифта, ямурук* или мушама, конци, игленик, игли.

Според Захари Стоянов

НА ОРЪЖИЕ, БРАТЯ!

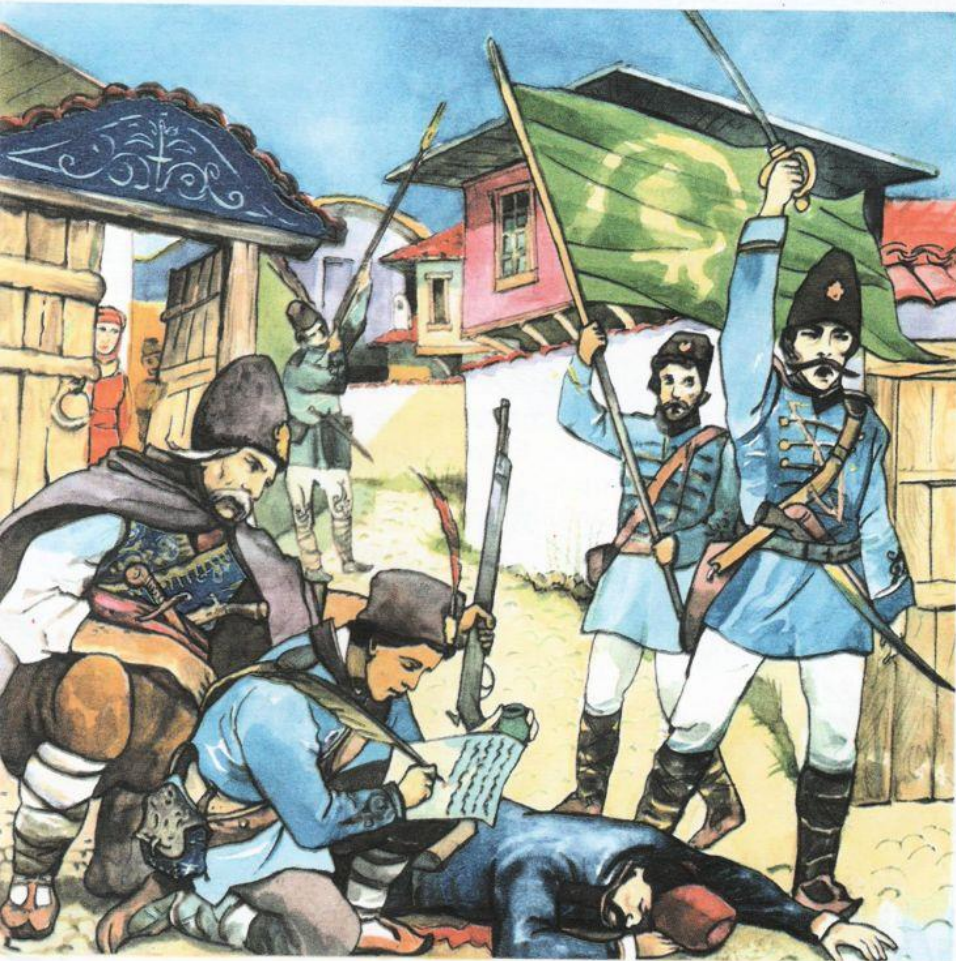
На 19 април вечерта конните заптиета влезли в Копривщица, за да арестуват Тодор Каблешков – ръководителя на местния комитет. Като разбрал за предателството, рано на другия ден комитетът решил да обяви въстанието. Тревожно забили църковните камбани. Въстаниците облекли униформите си. Нападнали и превзели конака*. Смъкнали знамето с полумесеца и развели своето. Целият град бил в ръцете им. За да извести съседните комитети за началото на въстанието, Каблешков написал писмо до Панагюрище. Накрая начертал кръст с кръвта на първото убито заптие. Специални куриери тръгнали към села и градове. Конят на пратеника, който донесъл “кървавото писмо” в Панагюрище, паднал мъртъв от умора.

Бенковски прочел писмото и всички завикали: “Бунт! На оръжие!” Въстаниците излезли с оръжие на улицата и скоро турската власт била пометена от града. Тържествено било осветено знамето, ушито от учителката Райна Попгеоргиева и окачено на Правителствения дом, където започнало да действа новосъздаденото “Българско привременно правителство в Средна гора”. Веднага изпратили съобщения в другите революционни окръзи. Започнали да изграждат земни укрепления за отбраната на града, по които наредили черешовите топчета.

Бенковски, начело на своя конен отряд, обикалял селата. След Копривщица и Панагюрище въстанието обхванало Клисура, Стрелча, Брацигово, Перушица, Батак – почти всички големи селища на окръга

„Братя! Вчера пристигна в село Неджеп ага из Пловдив, който поиска да затвори няколко души заедно с мене. Като бях известен за Вашето решение, станало в Оборищкото събрание, повиках няколко души юнаци и след като се въоръжихме, отправихме се към конака, който нападнахме, и убихме мюдюра с няколко заптии. Сега, когато ви пиша това писмо, знамето се развява над конака, пушките гърмят, придружени от ека на църковните камбани, и юнаците се целуват едни други по улиците! Ако вие, братя, сте били истински патриоти и апостоли на свободата, то последвайте нашия пример в Панагюрище“.

Турците намерили “кървавото писмо” в чантата на Бенковски, когато убили от засада край село Рибарица Тетевенско след разгрома на въстанието.

Внезапното появяване на Неджеп ага за кратко внесло смут сред съзаклятниците в Копривщица. Станало ясно, че турската власт вече знае подробности за заговора. Участниците в копривщенския революционен комитет преценили, че цялата организация е заплашена с огромен провал и е по-добре веднага да се вдигнат. Взето на Оборище решение позволило на Каблешков да обяви бунта преди определената дата. И с “кървавото писмо” той дал сигнала за всенародното въстание.

ЧЕРЕШОВАТА АРТИЛЕРИЯ

„Тежката артилерия“ на Въстаническата армия била изработена от занаятчии в по-големите градове.

Тялото на оръдието било направено най-често от черешово дърво, засилено с метални обръчи. Било дълго около 150 см с диаметър около 30 см. Вътре пробивали канал, дълъг около 110 см, с диаметър 10 см.

В задния край правели отвор, който стигал до канала на оръдието. В отвора насипвали барут и с неговото запалване възпламенявали барута вътре в дулото.

На предната част оръдието имало шип, а на задната – ъглов прорез, които служели за мерник.

Оръдието се придвижвало на колесар с коела от Волска каруца. Пънели го откъм гърлото с около 150 г барут, поставен в торбичка, а топущи от кантари служели за снаряди.

Георги Цуров от Батак се заел с изливането на топ от пиринч (бронз), но преждевременното избухване на въстанието му попречило да го завърши.

КАПИТАН ПЕТКО ВОЙВОДА

Той организирал хайдушка чета от 150-200 души в Родопите през 1861 г. Противопоставял се на насилието на турската власт над българското и гръцкото население в Родопите и Беломорска Тракия. Участвал в Критското въстание през 1866г., а след него се върнал обратно и продължил да бъде бранител на поробеното население.

По време на Априлското въстание той активизирал дейността си и опитал да се свърже с комитета в Панагюрище, но не му се удало. След потушаване на въстанието успял да опази от грабежи и насилия селата в своя район

без градовете Пловдив и Пазарджик, в които имало многобройни турски гарнизони. Навсякъде в Четвърти революционен окръг въстанието започнало с голям ентузиазъм. Край Белово и Саранбей били разрушени жп мостовете и бил прекъснат телеграфът. В Пловдив Кочо Честименски и неколцина други запалили дюкянните си. Но не постигнали нищо повече и затова поели към други въстанали селища.

Според предварителния план, кервани с хора тръгнали от равнинните села към укрепените лагери в Средна гора. По пътя си те водили успешни сражения с башибозуци*.

Радостта от първите победи била неопишуема. Но започнали и сериозни сражения. Отначало с башибозуци – групи от местни турци, които властта въоръжила, а ходжите призовавали да унищожат „неверниците“. След тях от Одрин и Истанбул настъпвала редовна армия с артилерия – десет пъти по-многобройна от бунтовниците.

Предсрочното обявяване на въстанието било сигнал за турската власт навсякъде бързо да се организира. Докато въстаниците разпращали съобщенията си бавно с конници от град на град, турската власт веднага била уведомена с телеграми и навсякъде започнала да предприема бързи действия. Главната ѝ цел била там, където още нямало въстание, да се предотврати неговото избухване. А във всички въстанали райони започнала жестокото му потушаване. Нахлуването на башибозук и войска в Карлово и Калофер изпреварило съобщението за въстанието. В другите три революционни окръга организаторите също получили съобщението няколко дни след турската полиция там, а освен това подготовката им за въстание още не била завършена.

В Първи революционен окръг (Търновски) получили „кървавото писмо“ след пет дни. За разлика от въстаниците, турската полиция вече била уведомена. Георги Измирлиев и други били арестувани. Стамболов се укрив и четите, които все пак излезли, останали без ръководство. Поп Харитон с 200 души, сред които и учителят Бачо Киро, се укрепил в Дряновския манастир и 9 дни се сражавали. Една група дори пробива обръча, но по следите им в неочаквано падналия сняг повечето били заловени, съдени и обесени. Пред съда Бачо Киро произнесъл стихотворна реч на турски за вярата си в победата.

Габровската чета на Цанко Дюстабанов вдигнала на въстание три села. Сражавала се цяла седмица, но после отстъпила към заснежения Балкан. Там четата била разбита, а потерята заловила и обесила публично водачите ѝ.

Четата на Трявна от 120 души също била разбита, а в останалите селища от района бързите арести предотвратили всякакъв опит за бунт. Нито един град не бил овладян от въстаниците.

Във Втори революционен окръг (Сливенски) се събрали 70 четници в лагера на Стоил войвода. Там отишли и апостолите Иларион Драгостинов и Георги Обретенов. Четата подтикнала към въстание две села. Стъпките в неочаквания сняг позволили на турците бързо да открият бунтовниците. В последвалите сражения четата била разгромена, водачите загинали, а 2000 мирни жители били избити.

Трети революционен окръг (Врачански) не въстанал. Отначало там се съобразявали с датата 11 май, въпреки че получили известие за преждевременното избухване на въстанието. Но липсата на

оръжие принуждавала организаторите да чакат четата на Ботев. Докато се колебаели и отлагали, в града пристигнала турска войска и местните съратници на Стоян Заимов окончателно се разколебали.

Въстанието в Македония също се оказало изолирано от другите революционни окръзи. Години наред в Източна Македония и Солун работели революционни дейци. Те научили, че се подготвя всенародно въстание през май. Купили оръжие от Солун и се събрали в планината, за да съставят конкретен план. Избраният ден за обявяване на въстанието бил 8 май и те търпеливо го изчаквали, без да знаят, че в централните български райони то отдавна е избухнало и вече навсякъде е почти разгромено.

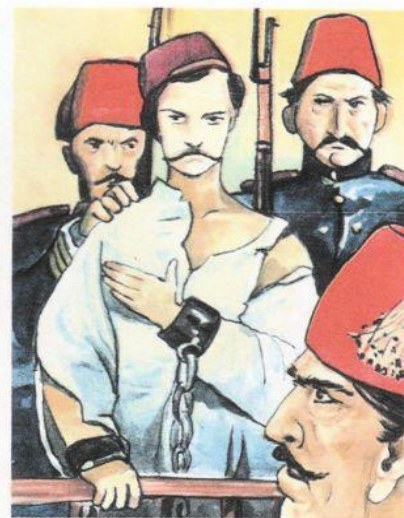
Турската власт започнала арести на подозрителни лица и в невъстаналите области. С такава задача на 7 май дошла полиция заедно с данъчни чиновници и в село Разловци. На другия ден 60 въстаници завзели селото и изгорили данъчните регистри. Всички жени и деца били укрити в планината, а четата тръгнала да вдига на бунт околните села. Броят ѝ нараснал, но много скоро тя трябвало да води сражения с изпратената войска и била разбита, а селата усмирени с много кръв и насилие.

По време на Руско-турската освободителна война малкото оцелели бойци отново събрали отряд, който действал в тила на турците.

ПОГРОМЪТ

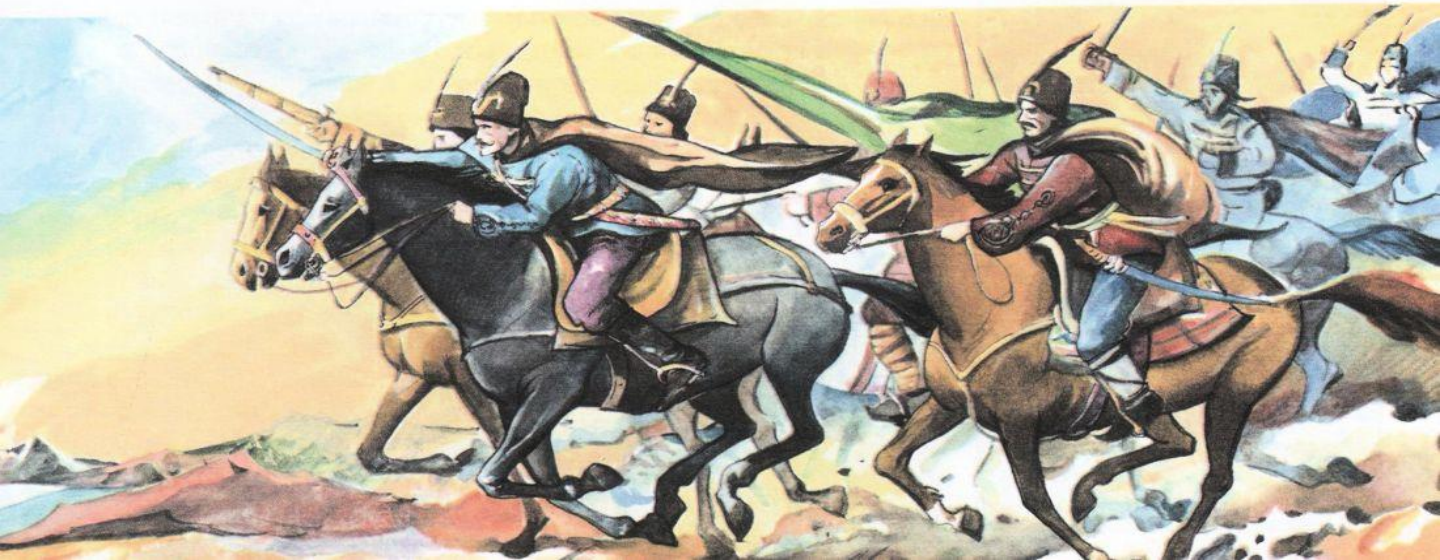
Панагюрище постепенно било обкръжено от три страни. Бенковски изпратил на помощ една част от четата си и продължил да подтиква околните села да въстанат. Но позициите по възвишенията около града падали една след друга. Турците скоро разбрали, че имат срещу себе си пушки кремъклийки и самоделни оръдия. Въстаниците се сражавали до последния куршум за всяка къща. Героичният им отпор позволил на повечето жени и деца да се укрият в планината. Тези, които не успели, били изклани. На 30 април войската и башибозуците разграбили покъщнина и добитък и подпалили града.

Село Петрич, северозападно от Панагюрище, още от първите дни на въстанието водело тежки боеве. Заедно с четата на Бенковски местните хора разбили нападналите ги башибозуци и черкези. Но след това "хвърковатата чета" се отправила да помага другаде, башибозуците се върнали по-многобройни и по-настъргвени и селото било превзето.

Изправен пред турския съд, Цанко Дюстабанов казва нещо, което победителите не са очаквали да чуят: "Аз зная много добре, че царството ви е голямо, че силата, войската и оръжието са във ваши ръце, че със сила не ще ви надвием. Но зная още, че вие сте варвари и тиранни, че заради въстанието ще се нахвърлите върху невинни и мирни жители и ще извършите зверства. Нашата цел не е била да ви надвием със сила, а само да ви предизвикаме да направите зверствата, които вече премного направихте, и благодарение на които се компроментирахте пред целия образован свят. И тая цел е достигната вече. И тъй, ние ви победихме."

Хвърковатата чета на Бенковски се хвърля в атака.

За да стигне до нас образът на Боримечката от страниците на "Под игото" на Вазов, българите-здравеняци наистина е трябвало да изнесат на гръб десетките черешови топчета по височините около въстаналите селища.

Българите мохамедани от съседните на Батак села научили, че градът е въстанал. Въпреки че във всички джамии ходжите призовавали мюсюлманите да изтребят Въстаналата рая, те не се включили в оргите на башибозуците. Напротив, дори изпратили свои представители в Батак да разговарят с ръководителите на бунта. Там се убедили, че въстаниците са вдигнали оръжие срещу турско потисничество, а не срещу мюсюлманите. Че се борят за освобождение на всички българи, без значение каква Вярa изповядват. Но разбирателството между българите християни и българите мохамедани не спасило Батак от оргите башибозуци и многобройната Войска.

Клисурa паднала след ожесточени сражения. Градчето било опожарено, стотици хора – избити. Когато малък отряд начело с Панайот Волов дошъл да ги подкрепи, Клисура горяла. Оцелелите въстаници тръгнали с него към Копривщица.

В Копривщица чорбаджиите се опитали да арестуват водачите на въстанието и да се предадат на турската войска. Те за малко не успели и конфликтът принудил революционерите да тръгнат през Стара планина към Търновския революционен окръг. В престрелки с потерите четата им се разпръснала. Т. Каблешков бил заловен и се самоубил, а Г. Икономов и П. Волов се удавили в Янтра край град Бяла. В това време чорбаджиите успели с огромен откуп да спасят града от пожар и кланета. Петхилядната турска войска и башибозук се задоволили "само" да го ограбят и изловят замесените в бунта. Прекрасните копривщенски къщи могат да се видят и днес такива, каквито са били тогава.

Въстаническият лагер в планината под връх Еледжик също водел тежки и отначало успешни боеве. Но оградилите го черкези и башибозуци скоро били подкрепени от трихилядна войска. Лагерът бил разгромен, а най-храбрите му защитници загинали.

През следващите дни почти всички въстанали села около Панагюрище били смазани и разграбени.

Бенковски и "хвърковатата чета" се насочили към Панагюрище, но отдалече видели, че градът е опожарен. Тръгнали на северозапад, но навсякъде попадали на бягащи хора. Вече не могли да помогнат на никого. Бенковски разпуснал четата и с трима души поел на север. На 12 май попаднали на засада и той бил убит.

На юг от Марица градчетата Батак, Брацигово и Перущица се сражавали откъснати едно от друго.

Перущица отбивала черкезките атаки, докато от Пловдив дошла войска с артилерия. Въстаниците се сражавали за всяка къща, но били принудени да отстъпят и се барикадирали със семействата си в църквата. След като не успели да я превземат, турците я подпалили. Хората вътрещели да изгорят живи или да бъдат заловени и зверски избити. Кочо Честименски, а след него и други въстаници, сами убили децата, жените си и накрая себе си. Тези, които нямали смелост да направят същото, били жестоко изтезавани и изклани от фанатизираните турци.

Батак отблъснал първите нападения и въстаниците отхвърлили предложението да се предадат. Но с всяко следващо сражение губели позиции. Турците нахлули в града и убивали, когато срещнат. Бунтовниците се укрепили в няколко къщи и в училището, а Ахмед ага продължавал да обещава, че няма да пострада, ако се предадат. Но щом това станало, започнала безмилостна сеч. Стотици деца, жени и мъже били обезглавени. Последно убежище на тези, които не се предали, станал дворът на черквата, но не за дълго. Клането в Батак ужасило света.

Брацигово било обкръжено след погрома в Перущица и Батак. Докато имали муниципални защитници успявали да отблъскват атаките. Но след това положението станало безнадеждно. Предложили голям откуп и турците не опожарили града, но заловили над 250 въстаници и водача им Васил Петлешков. Той глътнал отрова, която не подействала веднага, и турците дълго го изтезавали, преди да го убият.

ЧЕТАТА НА БОТЕВ

В българските земи въстанието загивало в пожари и кланета. Христо Ботев, без да знае какво става там, довършвал в Румъния приготвените на четата си, за да го подкрепи. Когато три-четири месеца преди това гюргевските революционери му казали за готвеното въстание, те заедно решили да организират няколко чети. Ботев започнал бързи и добре обмислени действия. Активно се заел да търси пари за униформи и оръжие от емигрантите в Румъния и Русия. Помогнал му обаче Врачанският революционен комитет при условие, че пренесе пушки с боеприпаси и за въстаниците в 3-и Врачански революционен окръг.

Ботев, който отдавна живеел в чужбина, знаел, че европейските страни може изобщо да не научат за въстанието и няма да се намесят, ако нещо не ги накара да се почувстват засегнати. Затова решил да завладее австрийския кораб "Радецки"* и с него 200 четници да слязат на българския бряг. Това било наистина дръзко и впечатляващо. На 17 май четниците се качвали на малки групи по целия път на кораба от изток на запад. Европейците, пътуващи с него, били шокирани от внезапното преобразяване на мирните градинари във въоръжени бунтовници. Но изключителната коректност на българите събудила искрени симпатии. Ботев обяснил на капитана постъпката си и изпратил телеграми на френски до два вестника във Франция и Швейцария.

Месец и половина публикациите в целия европейски печат за "аферата* Радецки" били двойно повече от другите съобщения за въстанието. Образът на поета-герой, отиващ да загине за родината си, правел злодействата на турската власт да изглеждат още по-дивашки. Кой в Европа би повярвал на опитите ѝ да се представи за цивилизована! Ботев се стремял точно към това и го постигнал.

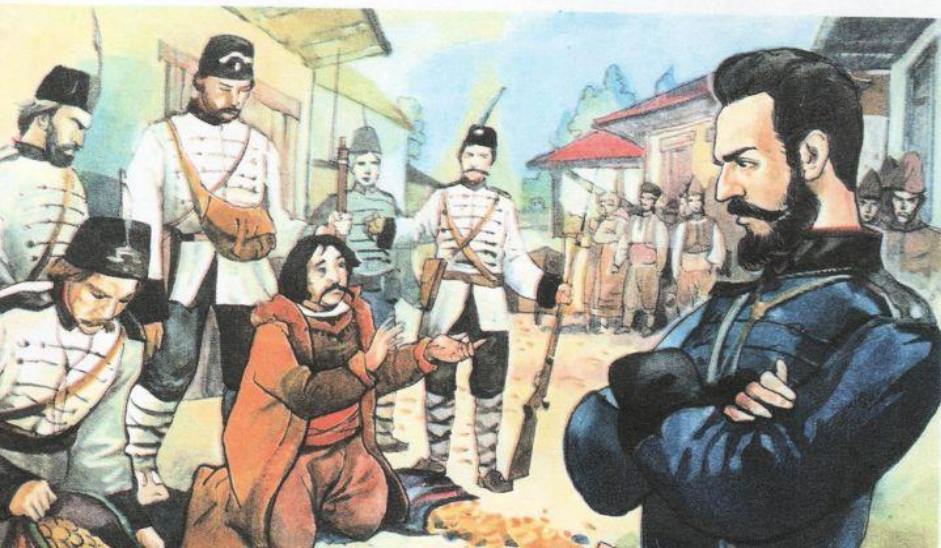
Когато стъпил на родния бряг, той не знаел, че въстанието вече навсякъде е удавено в кръв. Само дваисетина души се присъединили към четата по пътя ѝ от Козлодуй към Враца. Не били посрещнати от въстаници, както очаквали. Появилите се още първия ден преследвачи стреляли отдалече и бягали. Те уведомили властта и скоро дошла редовна войска. При сраженията във Врачанския Балкан турците дали много повече жертви. Но привечер на 20 май, когато и двете страни прекратили стрелбата, внезапен изстрел пронизал Ботев. В следващите дни четата се разделила на групи. В неравностойни битки те се сражавали чак до 17 юни. Само десетина души успели да се изтеглят в Румъния.

- Господин капитан, господа пътници, имам честта да ви обявя, че на парахода се намират български въстаници, чийто войвода имам чест да бъда.

ВТОРАТА ЧЕТА

Вогени от Таньо Стоянов, 20 души преминали Дунав с лодка и слезли на българския бряг източно от Тутракан едновременно с Ботевата чета, защото двамата войводи имали общ план. Целта им била по едно и също време да подкрепят Въстанието и в източните, и в западните райони, като разединят силите на турците. Само че Добруджа не въстанала и четниците трябвало сами да се сражават с потерите. За десет дни водили няколко битки и изминали 200 километра. Насочили се към Сливенския Балкан, но близо до Търговище били обградени и разбити.

Ботевите четници са влезли в село Козлодуй. Довели са при войводата селския чорбаджия. Той бил слуга на турската власт и затова се страхувал за живота си. С разперени ръце плачел и молел да пощадят живота му. Предложил две торби, пълни с пари, но четниците с презрение ги изсипали в праха.

ТРЕТАТА ЧЕТА

В Румъния пратеникът на Търновския революционен окръг Сигер Грънчаров прехвърлял оръжие и хора и помагал за организирането на Ботевата чета. Сръбската армия, както се очаквало, започнала военни действия срещу Турция и оттам навлезли в българските земи доброволческите отреди на Филип Тотю и Панайот Хитов. Но на 12 юли те получили заповед да се върнат обратно.

Тогава около 50 души, начело със Сигер, се отделили и тръгнали към Врачанския Балкан. Смятали, че там още действа Ботевата чета и търсели връзка с нея. Те научили за разгрома ѝ, но продължили към въстаналите райони. След много сражения стигнали чак до село Чурек – само на 60 километра от Коприуцица, но цели 2 месеца след опожаряването ѝ. Разделили се на малки групи, но повечето били избити. Сигер войвода загинал в сражение на 31 юли.

...Пристигнах тук преди два дни да участвам в разследванията. Може да се каже, че Пловдив е главният град на оная част в България, която беше зрелището на „подвизите“ на башибозуците и е следователно най-добрата точка, в която може да се добие най-вярна представа за свирепствата, които възбуждат в днешно време такова голямо негодувание в Европа... Боя се, че не съм вече безпристрастен...

Има неща, които не могат да се разследват спокойно. Има факти, които, като се видят, карат кръвта във вените ти да кипи и стягат мускулите във внезапен гняв... Когато в разследванията си установиш, че повече от 60 или 70 села са изгорени, че 15 000 души са изклани и то по-голямата част жени и деца, започваш да чувстваш, че е безполезно повече да разследваш.

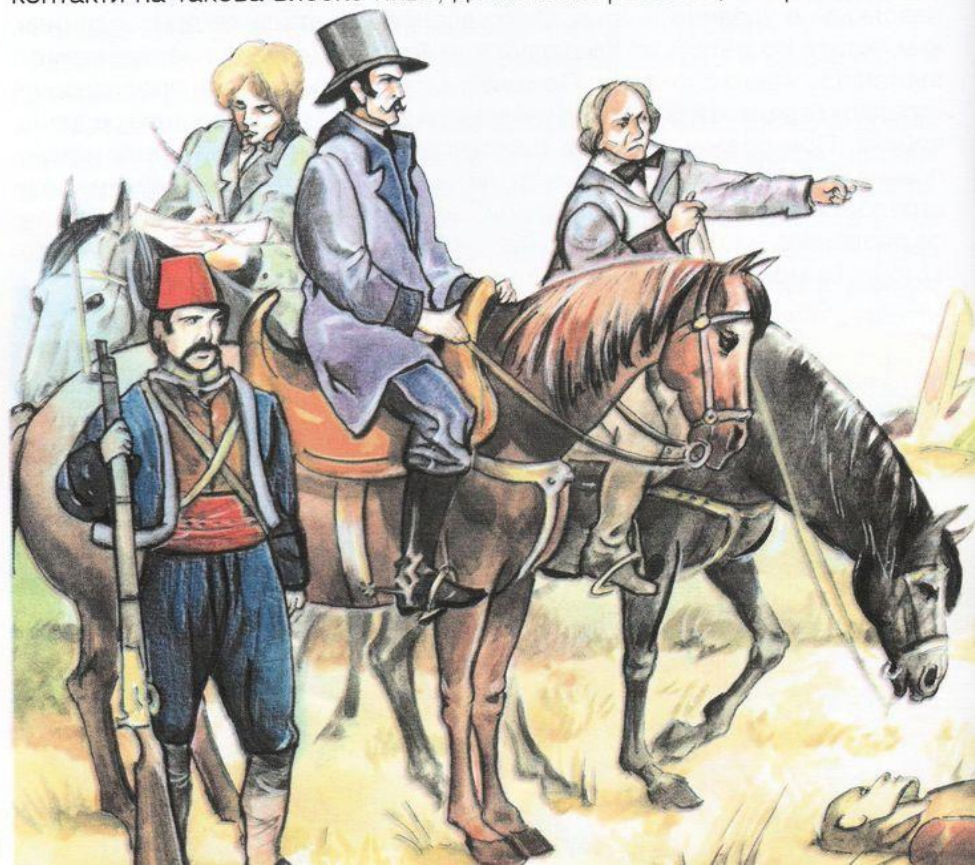
Из репортаж на Макехан за английския вестник „Дейли нюз“

СВЕТЪТ Е ПОТРЕСЕН

Въпреки старанието си, турската власт не успяла да потули кръвопролитията. Анкетни комисии, включващи дипломати и журналисти от най-големите европейски вестници, обиколили районите на въстанието, на място видели зловещите турски безчинства и разказали ужасяващи неща. Официалните доклади и журналистическите статии рисували една и съща картина на масови кланета, палежи и отвлечения на жени и деца. Обществеността в европейските страни била стъписана от издевателствата на мюсюлманите над един християнски народ. Европейските вестници публикували над три хиляди статии за въстанието и кървавото му потушаване.

Правителствата на Англия, Франция и Австро-Унгария не могли вече открито да покровителстват Турция, защото общественият гняв в тези страни застрашавал собствената им власт. Османската империя постигнала пълен военен успех над въстаниците, но получила само упреци. А победените българи спечелили симпатиите на целия свят и разгромът им изведнъж се превърнал в политическа победа. Турците се опитали да твърдят, че са пострадали не по-малко. Но и собствената им анкетна комисия не могла да го докаже. Броят на загиналите българи бил пресмятан на повече от 30 000, а на изгорените села – над 100.

Още в началото на август 1876 г. заможните българи в Цариград изпратили двама свои представители да разговарят с европейските правителства. Избирайки двама имотни и образовани българи, те искали да покажат на света, че не някакви си примитивни селянци са предизвикали безредици в турската държава, за което просто са наказани. Цариградските българи успели да представят народа ни като европейски и достоен за уважение. Двамата пратеници установили контакти на такова високо ниво, до каквото революционерите никога

не успели да достигнат. Те били приети от ръководни държавници в Англия, Франция, Германия, Италия и Австро-Унгария. В Русия лично император Александър II разговарял с тях.

В цяла Англия – най-твърдия съюзник на Османската империя, те участвали в многобройни митинги, които изпратили повече от 500 декларации до правителството в подкрепа на българския народ. Демонстрации и събрания имало в Париж, Женева, в Рим и други големи италиански градове, в славянските и унгарските градове на Австро-Унгария, в Киев, Одеса, Москва и Санкт Петербург. За народа ни публично се застъпили най-изтъкнатите писатели, учени и общественици на онова време: Чарлз Дарвин и Оскар Уайлд в Англия, Гарибалди в Италия, Виктор Юго във Франция, Достоевски, Тургенев и много други в Русия.

Подкрепата за българите била най-решителна в Русия. Всички слоеве на обществото симпатизирали на братския славянски народ и открито призовавали да бъде защитен с оръжие. Славянските благотворителни комитети събирали пари и помощи, а интелектуалците в пламенни статии настоявали Русия да започне война. Народите в Европа притискали своите правителства и те най-после били принудени да се намесят.

КОЛКО МНОГО ЗАСЕГНАТИ ИНТЕРЕСИ!

Докато очите на цяла Европа били обърнати към българските земи, продължавала Сръбско-турската война, в която се сражавали 4 батальона български доброволци. Сърбия била пред поражение и Русия върчила на Високата порта ултиматум веднага да сключи примирие.

Русия се почувствала лично засегната от поражението на Сърбия, защото нейни офицери участвали в сраженията и нейният авторитет щял да пострада. Надявала се, че заплахата с война ще направи Турция отстъпчива и няма да се наложи наистина да воюва. За Русия било достатъчно, че ще засили влиянието си на Балканите, дори ако българите получат само административна автономия.

Европейските държави трябва да обърнат внимание на египетския факт, както се вижда, дребен факт, който се правят, че не забелязват. Ето го този факт: беше избит египетски народ. Къде? В Европа. Има ли свидетели? Има само египетски свидетел – целият свят.

В този момент Европа вижда, че се колят хора, палят се градове и села, унищожават се една нация, продават се девойки и деца. Вижда, че вместо поне да продават пеленачетата, ги разсичат със саби. Европа вижда, че се изгарят гомовете, че в египетски град, Батак например, за няколко часа от 9000 души са останали живи само 1300, че гробищата са натъкани с хиляди мъртви тела и повече не могат да съберат, а непогребаните сеят зарази. Европейските държави твърдят, че това е преувеличено. Това, което става в България, изисква те да се обединят и да се намесят. Ако не се обединят държавите, нека се обединят народите. Да свършим вече с убийствените империи!

Из речта на Виктор Юго – френски писател и сенатор

Международните анкетни комисии обходили районите на пожарищата и кланетата близо два месеца след потушаването на въстанието.

По улиците на Батак те видели все още непогребани тела на избитите българи. Край един голям дръвник открили останките на повече от сто девойки с отсечени глави и купчини от съсирена кръв. Най-сърцераздиращата картина представлявали жените, избавили се от клането. Някои носели в престилките си главичките на своите деца или внучета и ги оплаквали жално, други седели върху развалините на къщите си, а трети ходели като изгубили ума си измежду мъртвите тела.

Като описали невероятния ужас, който видели с очите си, тези европейски журналисти и дипломати предизвикали възмущението на целия свят.

След продължителни и изпълнени с противоречия заседания, делегатите на Великите сили успели да изработят подробна програма за реформи. Те били приемливи и за Великите сили, и за Османската империя. Западноевропейските дипломати били убедени, че ако се облекчи животът на поробените народи, границите на Османската империя още десетилетия ще останат непокътнати и тя ще може редовно да си изплаща заемите.

Но турците почувствали подкрепата, която им оказвала Англия, и пренебрежението ѝ към военните възможности на Русия. Това ги направило твърде самоуверени и те дръзко заявили на дипломатите, че продължаването на конференцията е напълно безсмислено, тъй като новата им конституция дава равни права на всички народи в империята.

Турция отстъпила, за да не настройва още повече европейците срещу себе си. Съгласила се да обсъди предложенията на Великите сили за промени в управлението на балканските народи. Надявала се, че това ще се проточи дълго и възмущението в Европа от погрома над българите ще отшуми. Така всичко щяло да си остане по старому.

Германия подкрепила идеята за война срещу Турция, защото тогава Австро-Унгария щяла да окупира Босна и Херцеговина и нямало да води война с нея за спорни територии. Така Германия щяла да задържи австрийските земи, които съвсем скоро била завладяла.

Англия не се смущавала от това, че в мюсюлманска държава живеят християнски народи. В собствените ѝ колонии населението изповядвало различни религии. Само запазването на голямата Османска империя ѝ гарантирало големи продажби на оръжие и промишлени стоки. А също така омаломощавало Русия с постоянни конфликти.

Австро-Унгария подкрепяла Русия. Не защото смятала, че е справедливо един славянски народ да бъде освободен. Напротив – императорът-австриец владее също днешните чешки, словашки, унгарски и повечето полски земи. Но ако Русия започнела война, Австро-Унгария щяла да окупира Босна и Херцеговина, без да пролее кръв, и в уж освободителната си мисия да завладее още славянски територии.

Франция искала Османската империя да запази своите граници. Ако от нея се откъснели най-плодородните територии, Турция нямало да може да си връща заемите. За Франция – банкера на Европа – това щяло да бъде финансова катастрофа. Само създаването на автономна българска област в пределите на Турция можело едновременно да облекчи живота на българите и да запази възможностите на султана редовно да си плаща дълговете.

ЦАРИГРАДСКА КОНФЕРЕНЦИЯ НА ВЕЛИКИТЕ СИЛИ

В началото на декември 1876 г. в Цариград се събрали посланиците на Русия, Англия, Австро-Унгария, Франция, Германия и Италия. Дипломатите на Русия и Англия се заели да изгладят противоречията си и изработили общ проект за реформи в европейска Турция. В тази предварителна работа и двете страни направили отстъпки. Българските области Добруджа, Мизия, Тракия и Македония трябвало да получат административна автономия*.

На учебните стрелби българските опълченци стреляли много по-точно от руските войници.

Към това споразумение се присъединили и останалите дипломати и конференцията официално започнала. Тя изработила подробен проект и го предложила на турското правителство. Австро-Унгария настояла българските земи да бъдат разделени на две автономни области и Русия приела дори това. Отстъпчивостта на Русия показала на англичаните, че тя не е готова за война. По техен съвет младотурското* правителство обявило нова конституция. Нейните разпоредби ограничавали властта на султана, а също така гарантирали равни права на всички народности в Османската империя. С това правителството заявило, че проблемите, които конференцията обсъжда, вече са решени и по-нататъшната ѝ работа става напълно излишна.

Така англичаните довели конференцията до провал, за да запазят целостта на Турция. Те били убедени, че Русия няма да започне война. За провалянето ѝ помогнал и представителят на Германия, за да предизвика точно обратното – война между Турция и Русия.

ПОВЕДЕНИЕТО НА РУСИЯ

При такова разногласие между европейските държави и силните антитурски настроения в тях Русия започнала да се готви за война. Руските царе още от времето на Петър Първи мечтаели за териториално разширение на юг към незамръзващите води на Средиземно море през Босфора и оттам към световния океан. За да бъде успешна тази война, руските дипломати трябвало да се договорят поне с тези от Великите сили, които били склонни да запазят "добронамерен неутралитет". Подписани били споразумения за предварително разпределение на териториите. Австро-Унгария щяла да окупира Босна и Херцеговина, Русия – да присъедини към територията си Южна Бесарабия, а Румъния щяла да получи българските земи в Добруджа, ако пропусне руските войски през територията си и участва с армия в сраженията.

Въпреки лошото въоръжение на руската армия генералите предвиждали бърза победа по две причини. Първата – сраженията ще се водят на вражеска територия, но населението изцяло ще съдейства на нахлуващата войска. Втората – Османската империя има по-голяма и по-добре въоръжена армия, но тя е разпръсната в различните части на Балканския полуостров, Мала Азия и Кавказ. За да се възползва от това положение, Русия предвиждала да води война и в Кавказ, а Сърбия и Черна гора също да започнат военни действия. Но едва след като се видяло, че Русия ще победи, Сърбия се включила във войната, колкото да завладее най-западните български земи.

БЪЛГАРСКИТЕ ОПЪЛЧЕНЦИ

След обявяването на Войната хиляди българи се записали доброволци в руската армия. Това били хора, избягали от турските зверства, изселници, отгавна живеещи в Румъния и Русия. Заедно с бедните селяни, занаятчи и учители, доброволци ставали бивши хайдути и опитни революционери.

Руското Военно командване отначало не разчитало на българите, защото се страхувало, че силният им революционен дух ще се окаже заразителен за руските крепостни* селяни, от които се състояла Войската. Въпреки наплива от доброволци, много от тях били връщани и в няколко дружини били организирани само 12 000 души. Нарекли ги Българско опълчение. Командвали ги българи – офицери на руска служба, и руснаци.

Знамето на първата българска армия било подарено от жителите на град Самара. Самарското знаме било тържествено осветено в опълченския лагер в румънския град Плоещ.

Отначало руското командване смятало да използва българското опълчение само за охрана. Руските генерали не вярвали, че госкорошните селянци, които не познавали Войнишкия устав, ще се справят с трудностите на войната. Затова им раздали стари пушки и ги държали по-далече от бойните действия.

Но много скоро опълченците доказали, че на тях може да се разчита. На учебни стрелби те давали отлични резултати, а в тежките походи били винаги първи. Авторитетът на българското опълчение нараснал изключително след битката при Стара Загора. Нашите бойци показали на света, че могат самоотвержено* да се бият за свободата на народа си.

КАРТА НА РУСКО-ТУРСКАТА ВОЙНА 1877-1878 Г.

Придвижване, съсредоточаване,
настъпление и отстъпление на войски:

- (red arrow with red circle) руски
- (black arrow with black circle) турски
- (brown arrow with brown circle) румънски
- (blue arrow with blue circle) сръбски

Участие на българите
във войната

→ (green arrow with green circle) Съсредоточаване и придвижване на българските опълченци

⊕ Организирана медицинска помощ и полева болница

→ (green arrow with green triangle) Район за действие на чета

ОСВОБОДИТЕЛНА ВОЙНА

НАЧАЛОТО

На 12 април 1877 г. руският император Александър II със специален манифест обявил война: "Ние сме принудени от високомерното упорство на Портата да пристъпим към по-решителни действия и заповядаме да се навлезе в пределите на Турция." Вестта за обявяването на войната била посрещната с неописуема радост в Русия. Под бойните знамена се стекли хиляди доброволци от всички краища на северната империя. Руските войски преминали река Прут и през румънска територия се настанили край Дунав в очакване на заповед за нейното форсиране*. Армията била подсилена с 23 000 черногорци, 10 000 сърби, българските опълченци и финландци. Към тях се присъединили и 50 000 румънци. Въпреки че разполагала с почти двойно по-голяма войска, Русия не смее да я изпрати цялата срещу Турция. По-голямата част в началото на войната останала да пази руските граници от усложнения с Великите сили.

НАСТЪПЛЕНИЕТО

"По-скоро по дланите ми ще поникнат косми, отколкото русите да минат Дунав!" – това заявил един турски главнокомандващ, гледайки широката река, защитена от неговите войници, топове и кораби. Но руските миноносци успели да потопят няколко кораба и турците се отказали да използват срещу тях флотата си. Руснаците минирали реката и така установили пълен контрол по Дунава.

За да отвлекат вниманието на турците, част от руските войски се насочили към Кюстенджа. Но главното форсиране на реката станало при Свищов. През нощта на 15 юни, когато луната се скрила зад гъсти облаци, десетки лодки и понтонни* салове тихо се спуснали във водата. Турската гранична стража открила нападението твърде късно. Снарядите не могли да спрат руската атака. Турците не издържали и отстъпили. На 17 юни руските войски влезли тържествено в Свищов – първия български свободен град.

До края на месец юни по построените през реката понтонни мостове преминала близо 100-хилядна руска войска. Тя била групирана в три отряда, които се насочили в три посоки.

Руската армия била въоръжена с три вида пушки: "бердана", "крика" и "карлс". Най-добра била "берданата". Тя давала 20 изстрела в минута, изпращала куришума на 3000 м, а от 1500 с нея можело точно да се прицелва.

Турската армия била въоръжена с модерни за времето си пушки от оръжейните системи "хенри", "мартини" и "шнайдер". Те били с по-голяма далекобойност и по-точни в стрелбата от руската "бердана". Имала дори пушки "уинчестър" и "ремингот" и неограничено количество патрони.

Русия имала само шест парни лодки на Дунав. Те буквално носели мините си отпред, вързани на дълъг прът, и удряли с тях турския кораб. Но взривът често унищожавал и двата плователни съда. Така били потопени три кораба и Турция се отказала да използва останалите.

Руските военни части, сражаващи се в планинските райони на Кавказ, през цялата война задържали там значителна турска войска.

Генерал Гурко превзема Търново и хиляди щастливи българи го посрещат с цветя. По калдаръмените им улици вече нямамо да стъпи турско заповие. В Стара и Нова Загора обаче радостта от освобождението траяла твърде кратко.

ИЗТОЧНИЯТ ОТРЯД

Той бил най-многоброен – 70 000 души, защото трябвало да напредва в територия с много турски села към укрепените Русе, Разград, Шумен и Силистра. Без да ги превзема, отрядът трябвало да блокира намиращите се в тях турски войски и да ги изолира от останалите сражения. Така щял да облекчи бързото настъпление на юг и на запад. Източният отряд успешно се придвижил по целия фронт между Дунав и Стара планина и водил кръвопролитни сражения. Блокираните турски войски се опитали да напреднат към Търново и към идващия от юг Сюлейман паша, но с някои малки отстъпления руските части удържали атаките им.

ЗАПАДНИЯТ ОТРЯД

Той наброявал 35 000 души и след като едва на 2 юли освободил Никопол твърде бавно се насочил към Плевен. Това позволило на Осман паша бързо да се придвижи от Видин и добре да се укрепил в града.

Първите руски атаки се провалили. Сраженията ставали все по-кръвопролитни и без никакъв успех за руските и румънските войски, които дали двойно повече жертви от турците. Зад необмислените руски действия започнало да прозира безсилие. Връзката на Плевен със София не била прекъсната и Осман паша се снабдявал с храна и боеприпаси. Едва в началото на септември русите превзели Ловеч и армията му се оказала сериозно застрашена.

Но неуспешните руски атаки и застоят на изток и юг обезкуражили руското командване. Имало дори предложения за пълно изтегляне зад Дунав. Военният министър и царят категорично ги отхвърлили и генерал Тотлебен спешно бил изпратен да оглави войските край Плевен.

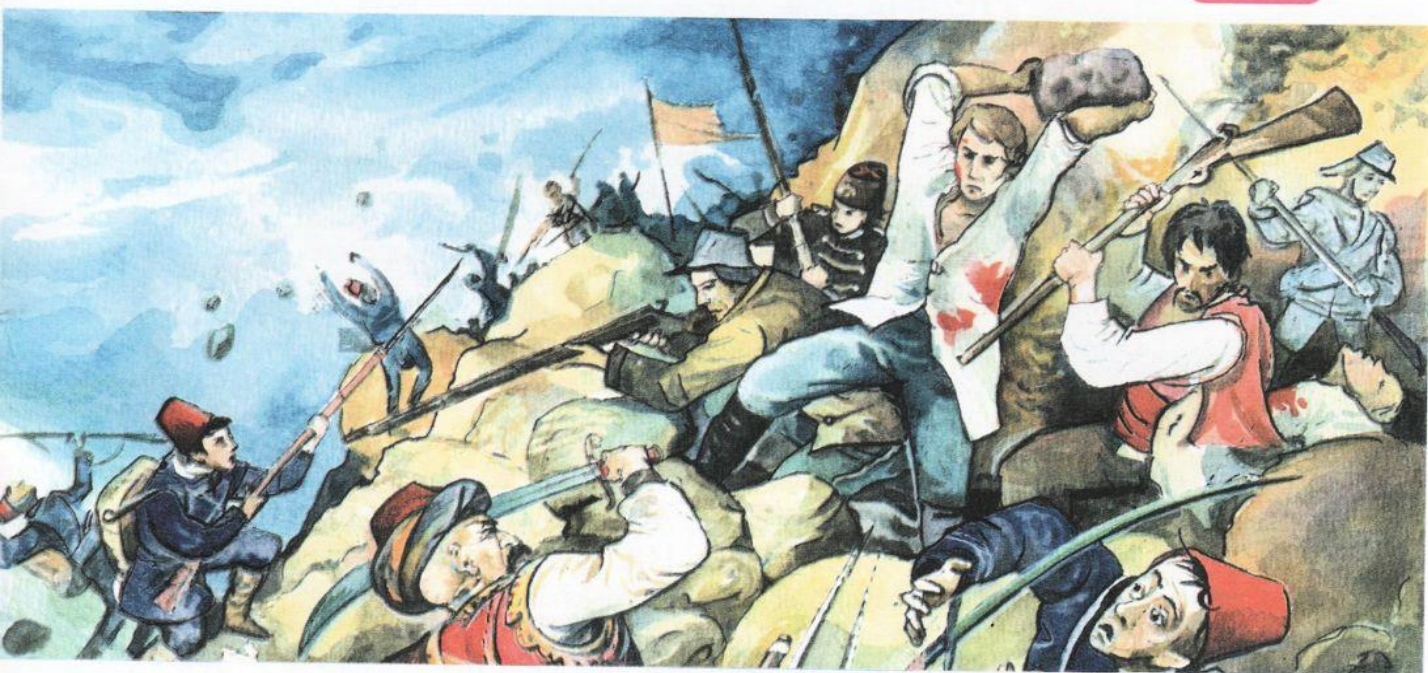
ЗАЩИТАТА НА ШИПКА

Генерал Гурко с **предния отряд** само от 12 000 души напреднал към Търново и почти без съпротива го превзел. Без бавене преминал с част от войските си Стара планина, но не през добре укрепения от турците проход Шипка, а на изток през Хаинбоаз. Освобождавайки Казанлък, той атакувал Шипченския проход и от юг, и от север. Неговото завземане стреснало турското командване.

С английски кораби

спешно била превозена от Северна Албания армията на Сюлейман паша. Генерал Гурко настъпил още на юг и със сражения край Стара и Нова Загора задържал, макар и за кратко, придвижването на турците. През това време генерал Столетов укрепил прохода Шипка, а генерал Радецки заел Твърдишкия проход.

Защитниците на Шипка – един руски полк и пет български дружини опълченци, трябвало да преградят пътя на Сюлейман към турските войски, обсадени в Северна България. Само 5500 бойци трябвало да спрат цяла армия от 37 000 души. Българските опълченци се сражавали с изумителен героизъм. След като били принудени да отстъпят Стара и Нова Загора, сърцата им се късали за мирните хора, които отново щели да попаднат в ръцете на безмилостната турска войска и башибозук. Ако отстъпели и Шипка, Русия щяла да бъде изправена пред поражение. А върху българите щяло да се стовари свирепото отмъщение на турците, които вече нямало кой да спре. От околните села се стекли 200 нови доброволци, които попълнили оределите редици на опълчението. На моменти едва удържайки позициите си, защитниците на Шипка провалили тюрското настъпление. След многократни атаки през август и началото на септември безсилието на турците станало очевидно и сраженията там затихнали за три месеца.

СРАЖЕНИЯТА ЗА ПЛЕВЕН

През това време генерал Тотлебен се заел с обсадата на града. Довършени били руските окопи и защитни насипи, разместени били батареи и най-важното – никой вече не можел да влезе или излезе от града. Новосформираният западен отряд под командването на генерал Гурко активизирал настъпленията си на запад и югозапад. В края на октомври превзел Горни Дъбник и с това преградил последната посока, от която Осман паша можел да получи подкрепления. Руските части непосредствено пред старопланинските проходи преграждали пътищата от юг. Турският гарнизон се оказал в пълна изолация. Положението му бързо се влошавало от ежедневния артилерийски обстрел, недостига на храна и епидемиите. След един отчаян опит на 10 декември да пробие обръча Осман паша капитулирал. Пленена била армия от 43 338 души.

„...И гнес йощ Балканът,
щом буря зафаща,
спомня тоз ген бурен,
шуми и препраща
славата му дивна
като някой ек
от урва на урва
и от Век на Век!“

Иван Вазов
„Опълченците на Шипка“

Много българки се грижели за ранените в полевите болници. Макар и без медицинска подготовка, те били незаменими помощници на руските лекари и медицински сестри.

СПАСЯВАНЕТО НА СОФИЯ

При своето отстъпление от София турското командване планирало да избие населението и да погнали къщите. Като научили това, европейските дипломати заявили на турския военачалник, че остават със семейства си в града. Страхувайки се от международен скандал, турците напуснали София, без да я опожарят, изоставяйки огромно количество провизии и оръжие.

Българите със стотици припрядали в лютата зима да помагат на руските войски кой с каквото може. Пренасяли боеприпаси или тегли с воловете си тежките оръдия през дълбокия сняг, защото не можели да стоят със скръстени ръце и да чакат на топло, докато някой друг воюва за свободата им.

ЗИМНОТО ПРЕМИНАВАНЕ НА БАЛКАНА

Падането на Плевен било изключително важна победа. Тя дала нов тласък на военните действия на западния отряд. Турският военен министър изпратил предложение за мир, но руските войски получили нареждане да не спират настъплението си. Посред мразовитата зима, когато най-логично изглеждало сраженията да стихнат, западният отряд тръгнал към заснежени старопланински проходи. Арабаконашкият проход (днес Витиня) бил добре укрепен от турците и опитите да бъде превзет до този момент били безплодни. Затова руските части, водени от местни българи, поели към по-трудно достъпните Етрополски (днес Златишки) проход и планинската пътека при село Чурек. Разглобени на части, оръдията били пренесени през затрупаните със сняг планински пътеки. Когато турците при Арабаконак узнали, че руски войски са преминали планината, побързали да изоставят позициите си. След няколко кратки сражения генерал Гурко влязъл в София.

УЧАСТИЕТО НА БЪЛГАРИТЕ ВЪВ ВОЙНАТА

Освен българското опълчение, ценни съюзници на руските войски били народните чети, които действали почти във всички краища на България. Те нанасяли внезапни удари дълбоко в турския тил, охранявали различни обекти и изпращали разузнавателни сведения. Понякога се биели рамо до рамо с русите. В Родопите и Беломорска Тракия* действала четата на капитан Петко войвода, която наброявала 300 души. В Македония сновяла четата на братя Георгиеви. В Стара планина водели бой с турците 15 дружини, някои от които оглавявани от именити войводи като Панайот Хитов, Ильо Марков и Жельо войвода. В руските военни щабове работели като преводачи много българи, сред които Стефан Стамболов и П. Р. Славейков.

В големите градове, освободени от руската армия, населението организирано въоръжена народна милиция, за да поддържа реда и да ги защитава от внезапни нападения. Уреждало полски болници и лазарети*, в които работели много българки.

Без подкрепата на местното население преминаването на Стара планина през зимата било невъзможно. Стотици българи помагали с кирки и лопати, с шейни, мулета и волове за пренасянето на оръдията, боеприпасите и продоволствията.

Добре запознати с тайните пътеки, те служели за водачи и били безплатна работна ръка при изграждане на укрепления.

НАСТЪПЛЕНИЕ КЪМ ИСТАНБУЛ

При невероятен студ и през дълбоки преспи руските войски преминали Троянския проход и се насочили към Пловдив. От запад приближавал и генерал Гурко. Войските на Шипка също започнали настъпление. Те обкръжили край Шейново 22-хилядна турска войска и на 9 януари тя капитулирала. Турците повторили предложението за примирие. Сюлейман паша в това време отстъпвал към Одрин, за да се укрепя. Руските войски го застигнали край Пловдив, разбили го и превзели Одрин. Част от войските в София поели на югозапад и освободили Дупница и Кюстендил.

Духът на турските войници бил сломен и те оказвали все по-слаба съпротива. В Одрин започнали преговори за мир. Но турците, очаквайки подкрепа от Англия, отново отхвърлили предложението за създаване на автономна българска област в Османската империя. Английските кораби влезли в Мраморно море, но и руските части завзели селището Сан Стефано пред самия Цариград. Там започнали мъчителни преговори, които турците отново се постарали колкото може повече да проточат.

Руското командване решило, че е търпяло достатъчно. На 1 март руските войски в Сан Стефано били строени, дадена била заповед за настъпление към столицата и след 300 крачки били спрени. След тази многозначителна демонстрация на 3 март мирният договор най-после бил подписан. Войската изпълнила задачата си. Дошъл редът на дипломатите.

Българските разузнавачи са научили подробности за разположението, броя и въоръжението на турците край Русе. С пощенски гълъби те изпращат ценни сведения на руското командване. Така то успява правилно да се ориентира къде по Дунав е най-добре да прехвърли войските си.

ВЕЛИКИТЕ СИЛИ НЕДОВОЛСТВАТ

Още при съставянето на Санстефанския договор той бил наречен прелиминарен, т.е. предварителен. За Русия било пределно ясно, че тепърва Великите сили ще настояват за промени, защото той очертавал границите не на някаква малка държава. Българската държава възкръсвала от пепелищата на своето минало с територия колкото на Сърбия и Румъния, взети заедно, и с излаз на Бяло море. И те ясно съзнавали, че тя ще бъде под силното влияние на Русия.

Англия, Франция, Австро-Унгария и дори Италия обвинили Русия, че си присвоява правото сама, във вреда на техните интереси, да решава Източния въпрос, и я заплашили с война. Русия нямала сили повече да воюва. Затова приела предложението на Германия делегации на Великите сили да обсъдят в Берлин Санстефанския договор.

Великите сили предпочитали картата на Европа да остане такава, каквата е. И без това трудно преглътнали факта, че Германия в последните години доста разширила територията си. Ако допуснели да се появи и голяма държава като България, това веднага щяло да наруши крехкото равновесие на силите. А колко са днес държавите в Европа?

Трябва само да се сравнят границите на санстефанска България с тези след Берлинския конгрес, за да се усети какъв страх и гняв са изпитвали съюзниците на Турция от възродената ни държава и от руското влияние над нея.

АВТОНОМИЯТА НА КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ

След Берлинския конгрес България, макар и свободна, останала под васална зависимост от Турция. На нея били наложени много по-тежки ограничения отколкото на Сърбия и Румъния, които били васали до Руско-Турската война.

България нямала право на цар или крал. Трябвало да я управлява княз, избран от Великите сили и одобрен от султана и това било белег за неговото подчинено положение. Князът ни не бил равностоен владетел на никой от европейските монарси.

Макар и свободна, страната ни нямала право на самостоятелна външна политика. Лишена била от дипломатически мисии в чужбина и от правото да сключва междудържавни договори. Защитата на нейните интереси била оставена в ръцете на турските дипломати.

България трябвало да плаща на Турция ежегоден васален данък. Но васалът не може да бъде освободен от задълженията, които неговият господар е поел към други страни. Затова върху народа ни останали да тежат и част от турските дългове към западните държави.

На Васалното ни княжество било забранено да има редовна армия и флот.

Държавното управление в него се осъществявало не по конституция, а според клаузите на Органически устав. Поне неговите текстове били изработени от представители на самите българи на Учредително събрание в Търново. Разискванията били твърде сериозни, тъй като делегатите се отнесли с голяма отговорност, и Уставът придобил прогресивен и демократичен характер. Те напълно съзнавали, че създават конституцията на бъдещата независима България, за обединението на която първа шеля да се борят.

САНСТЕФАНСКИЯТ МИРЕН ДОГОВОР

Санстефанският мирен договор бил подписан на 3 март 1878 г. Според него България получавала пълна независимост. В нейните граници влизали почти всички земи, в които живеело българско население: Северна и Южна България и почти цяла Македония. Границите били определени според селищата, включени в очертаванията на Българската екзархия. През 1870 г. султанът издал ферман за създаването на самостоятелна българска екзархия отделно от гръцката. А след това към нея се присъединили още много селища, които не били споменати във фермана. Така успехът на борбите за църковна независимост се оказал от голямо значение, защото самата турска власт била очертала в официален държавен документ границите на българската народност.

Границите в санстефанския мирен договор очертавали територия за българската държава от 160 000 кв. км и излаз на Бяло море. Така България се превръщала в най-голямата балканска държава. Според договора руските войски трябвало да останат тук две години, за да гарантират независимостта на държавата и да подпомогнат организирането на вътрешното ѝ устройство.

Санстефанският мирен договор давал също така пълна независимост на Румъния, Сърбия и Черна гора заедно с някои териториални разширения за тях. Той сложил най-последен край на вековната борба на балканските народи срещу националното потисничество. С неговото подписване се затворила и най-черната страница от българската история. След близо пет века България възкръснала отново, готова да докаже веднага и категорично на света, че това е нейното място и то отдавна ѝ се полагало.

Но интересите на западноевропейските държави били силно засегнати и те не смятали да приемат тези нови граници.

БЕРЛИНСКИЯТ КОНГРЕС...

Радостта на българите траяла само няколко месеца. Те самите още не знаели, че Санстефанският мирен договор е предварителен, че неговите решения тепърва трябва да бъдат разглеждани от Великите сили и в тяхна власт е дори да ги променят.

Най-върлите противници на Санстефанския договор били Англия и Австро-Унгария. За тях създаването на голяма българска държава на Балканите под влиянието на Русия застрашавало "жизнените им интереси". Те дори демонстративно започнали обща подготовка за война. Русия, едва излязла от една война, не желала да започва нова. Затова се съгласила да бъде преразгледан мирният договор.

На 13 юли в Берлин по предложение на германският канцлер* Бисмарк бил открит конгрес на Великите сили. На него присъствали делегации от Русия, Англия, Австро-Унгария, Франция, Германия и Италия. Там се разгоряла една нова война – войната на дипломатията.

Заседанията преминавали в много напрегната обстановка. През повечето време делегатите се занимавали с българския въпрос. Борбата на руската делегация била главно срещу дипломатите на Англия и Австро-Унгария, които се стремели към пълно унищожаване на Санстефанския договор. Постепенно Русия била изолирана и била принудена да се примири с диктата на Великите сили.

На 13 юли 1878 г. бил подписан Берлинският договор, който въпреки упоритата съпротива на Русия разпокъсал жестоко страната ни. Само Северна България и Софийска област били признати за автономна* държава под името Княжество България. Южна България била превърната в зависима от Турция област под името Източна Румелия. Султанът щял да назначава нейния управител и можел да изпраща там свои войски. В същото време руското военно присъствие на Балканите се съкращавало от две години на девет месеца. Според решенията на договора българските области Македония, Одринска Тракия и Беломорието били върнати на Османската империя.

Така Берлинският конгрес раздробил българските земи само месеци след освобождението им и очертал граници, които никой на Балканите не приел за окончателни.

...И СЛЕД ТОВА

В Търново представители от всички български земи се събрали на Учредително събрание. Дошли делегати дори от Тракия и Македония и демонстративно стояли извън залата. Изработеният Органически устав бил прецизен и подробен като истинска конституция и всички така го наричали – Търновската конституция. Това били само първите сигнали за непокорство и бъдещи промени. През 1879 г. Александър Батенберг бил предложен от Англия и Русия за княз на България.

Още на следващата година представители на Източна Румелия договорили с княза общи действия за обединение. Българският таен централен революционен комитет на 6 септември 1885 г. завзел властта в Източна Румелия. С манифест след два дни князът официално обявил съединението. След неговото абдикиране* българите, без да търсят одобрение от Великите сили, сами поставили на престола княз Фердинанд. На 22 септември 1908 г. той тържествено обявил независимостта на България от турския султан. Така от освобождението на 3 март до истинската свобода на независимото Царство България изминали тридесет години и половина.

С В О Б О Д А Т А

Българският народ цели петстотин години нито за миг не изменил на своята вяра, език и обичаи. Българите никога не се отказали от борбата си за освобождение. Бунтове, въстания и многобройни хайдушки дружини разтърсвали Османската империя.

Въпреки че годините минавали и поколенията се сменяли, приказките за царе и юнаци поддържали у народа усещането за някакво минало, по-различно от робското му положение. И когато монахът Паисий изровил документи за някогашната славна българска държава, неговата книжчица не само подкрепила приказките. Тя дала надежда на потиснатите хора, че щом са имали своя държава, пак ще могат да имат.

Стремежът към образование издигнал духовно българите над поробителите им. Само за няколко десетилетия те построили десетки училища и читалища и се справили с опитите на гръцките духовници да ни

погърчат. Но образованите и работливи българи били управлявани от малограмотни и алчни господари. Затова най-способните и непокорните бягали в чужбина. Там едните натрупали богатства, а другите организирали въоръжена борба срещу поробителя. Заможните българи в емиграция давали пари за великото дело, а „лудите глави“ – живота си.

Много поколения бунтовници и революционери водели народа на въоръжена борба. Неуспехите не ги отчайвали, а хилядите жертви не били напразни. Когато поробителите удали в кръв Априлското въстание, най-после обществеността в Европа принудила своите правителства да променят отношението си към Турция. Руско-турската война, в която участвали и хиляди българи, сложила край на петвековните мъки и безправия и възстановила върху картата на Европа българската държава.

РЕЧНИК

25 декември – всички дати, отнасящи се до въстанието, са дадени по стар стил

Абдикиране – когато владетелят на една държава сам официално заявява, че се отказва от своите права и задължения като монарх, от властта и короната си.

Автономия – област или дори държава, която плаща данък на този, от когото е зависима, и има право само на вътрешно самоуправление по свои закони.

Башибозук – турска войска, която се събира в помощ на редовната армия само в извънредни случаи от средите на тюрското население, живеещо в райони, където избухва бунт, и веднага след потушаването им се разпуска.

Беломорска Тракия – най-южните райони на областта Тракия, които граничат с Бяло море и са били със силно смесено население от гърци, българи и турци

Гарнизон – укрепление или отделено място в град, в което пребивава голяма войскава част, за да го охранява; така се нарича и самата войскава част

Драм – стара арабска мярка за тегло, която е равна на 3-4 грама

Жандармерия – полиция, войскава част, която служи за опазване на вътрешния ред в държавата и преследва нарушителите на законите

Канцлер – председател на министерския съвет в Германия

Конак – турска дума за сградата, където се намирало тюрското полицейско и административно управление преди Освобождението на България

Контрабанда – внасяне на забранени стоки през границата на държавата, за да бъдат продавани незаконно

Котки за цървулите – приспособления, обикновено подложки за прикрепване към крака, с остри железни шипове, които да служат като ноктест котешки крак за по-устойчиво ходене по замръзнали или скалисти пътеки; използват се и днес от алпинистите

Крепостни селяни – до 1861 г. в Русия селяните са били почти безправни роби, техният господар се разпореждал с труда и живота им и ги продавал заедно със земята

Лазарет – произлиза от думата “лагер” и означава преносима болница, обикновено военна, съпровождаща войската при нейното придвижване

Мехлем – арабска дума за лековито мазило

Младотурско правителство – Идва на власт в Османската империя с държавен преврат на 31 август 1876 г. Млади тюрски офицери, водени от Мидхад паша, искали да възродят величието на Османската империя и да издигнат на висота авторитета ѝ чрез серия

от реформи. Те възнамерявали да въведат управление по европейски образец. Искали съставената от тях конституция да замести абсолютната власт на султана и да бъде основният закон в държавата. Тази нова идея за държавно управление послужила като удобен предлог за младотурците да отхвърлят исканията на дипломатите от Цариградската конференция.

Ока – стара мярка за тегло, съдържаща от 325 до 400 драма, равна на 1,282 кг

Паласка – войнишка чантичка за патрони или за барут, куршуми и принадлежности за стрелба

Понтон – от латинската дума “понс”, означаваща мост; редица от лодки с плоско дъно, образувачи временен мост

Самоотвержено – руска дума, означава самоотхвърляне, самоотказване от своите интереси и сигурност в името на общото благо

Тескере – документ, който позволявал да се пътува вътре в Османската империя

Тифтик – ленти от ленено платно

Фишек – картонена или метална тръбичка, пълна с избухливо вещество

Форсиране – праминаване на река или друго препятствие ускорено и в сражение

Ямурлук – дебела горна селска дреха с качулка, с ръкави или без ръкави

ДЕТСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ БЪЛГАРИЯ – книга дванадесета

ПЪТЯТ КЪМ СВОБОДАТА СВОБОДАТА

Текст Галина Златина, Огнян Халембаков Илюстрации Веселин Праматаров
Корица Исая Пенчев Художествено оформление Звезден Златарев
Редактор-стилист Нели Райкова
Технически редактор Младения Яначкова
Печат “Образование и наука” ЕАД

ИК “Златното пате”
София, бул. “Цариградско шосе” 117

ДЕТСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ БЪЛГАРИЯ

„Детска енциклопедия - България“ ще задоволи вашето любопитство, ще научите неща, които няма да намерите в учебниците, а винаги ще ви бъдат полезни. В нея ще прочетете най-важното и най-интересното, което може да се разкаже за България, за нейната история и природа, за живота на хората и организацията на държавата. Ще намерите обяснения за трудноразбираеми неща от всекидневието.

Разнообразната информация е събрана в много книжки от няколко раздела. Безспорно най-голям е разделът „История“, защото знанието за една страна е преди всичко познаване на нейното минало. Човек, ако знае откъде идва, той знае кой е и накъде отива.

Ако сте наблюдателни, десетките цветни илюстрации ще ви разкажат повече дори от написаното с думи.

**Изданието е одобрено от МОН
за използване в училищата.**

Съобразено е с изискванията на учебния материал

-
1. ТРАКИТЕ (3000г.пр.Хр. – 500 г.сл.Хр.)
  2. ДЪРЖАВАТА - 681 г. (300г. – 700г.)
  3. ВЛАСТТА НА ХАНОВЕТЕ (700г. – 850г.)
  4. ЗЛАТНИЯТ ВЕК (850г. – 950г.)
  5. ГОДИНИ НА ИЗПИТАНИЕ (950г. – 1050г.)
  6. БОРБИ СРЕЩУ ВИЗАНТИЯ (1050г. – 1200г.)
  7. ВЪЗРОДЕНАТА ДЪРЖАВА (1200г. – 1300г.)
  8. ЗАЛЕЗЪТ НА ЦАРЕТЕ (1300г. – 1400г.)
  9. ПОД СЯНКАТА НА ЯТАГАНА (1400г. – 1850г.)
    - 9.1. НАСИЛИЕТО (1400 г. - 1700 г.)
    - 9.2. ПРОБУЖДАНЕТО (1700 г. - 1850 г.)
  10. ПЪТЯТ КЪМ СВОБОДАТА (1850г. – 1878г.)
    - 10.1. ПЪТЯТ (1850 г. - 1875 г.)
    - 10.2. СВОБОДАТА (1875 г. - 1878 г.)
-

Цена 1.90лв.

ISBN 954-431-101-7 - том 10.2

954-431-068-1 - многотомно